

FELFEDEZETT ÉRTÉK A RUMBACH SEBESTYÉN UTCAI ZSINAGÓGA REKONSTRUKCIÓJA

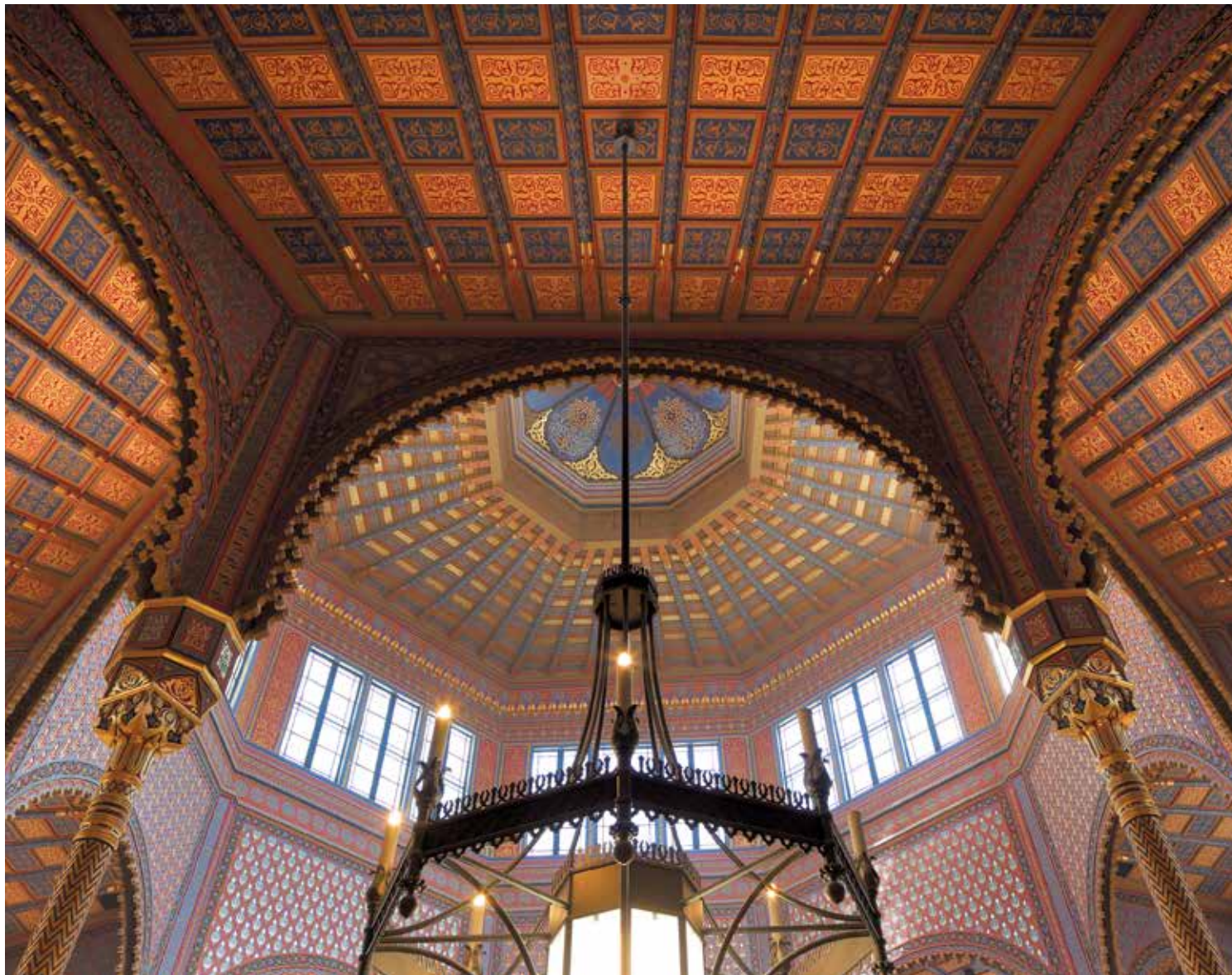
ÉPÍTÉSZEK ARCHITECTS: KÖNIG TAMÁS, WAGNER PÉTER

SZÖVEG TEXT: KATONA VILMOS

FOTÓK PHOTOS: HAJDÚ JÓZSEF

A Rumbach Sebestyén utcán a Dob utcából végigtekintve történelmi idővonal tárul elénk. Jobb kéz felől Léstyán Ernő keményvonalas transzformátorháza, majd egy foghíj következik, a tűzfalon a Rubik-kocka több emeletes fal-festményével. Valamivel lejjebb feltűnnek Otto Wagner egyetlen Magyarországon megvalósult épületének, a kora-szecessziós zsinagógának mór műezzintornyai, az utca látképét pedig a Szent István-bazilika egyik kupolás tornya zárja. Bár ez kívülről nem látszik, a zsinagóga tőszomszédságában, a Rumbach Sebestyén utca 15-ben működött valamikor Makovecz Imre irodája, így az összkép a vártnál is színesebb.

Az épület-individuumok sorában a fiatal Otto Wagner műve (1870–73) önmagában is összetett egyéniség. Építészettörténeti híd az orientalizáló késő romantika és a szecesszió között, liturgikus szempontból pedig úgyszintén határátkelő, ami megjelenik sajátos térszervezésében. A kiegyezés után, 1868-ban tartott zsidó országos kongresszus az ortodox és neológ közösségek elkülönülését eredményezte, de egy elenyésző kisebbség itt a szakadás előtti állapot visszaállítására vágyott (statusquo ante). A Rumbach Sebestyén utcai imaház a „statusquo” irányzatot képviselte, ellentétben a Dohány utcai együttesel, amely már 1859-es átadásakor modern tendenciákat mutatott: hosszaházas elrendezése, rózsablaka és toronypárral keretezett kapuzata volt. A „keresztény típusú” zsinagógával Wagner a mór stílust állította szembe, amely minden részletében keletinek hatott, nyolcszög alaprajzú, kolostorboltozattal fedett tere pedig jól hangsúlyozta a Dohány utcai imaházból hiányzó centrális felolvasóállványt (bima). A közel 25 méter átmérőjű, Kallina Mór által kivitelezett enteriőr falait ma is színes növényi ornamentika szövi be, női karzatát aranyra festett oszlopok tartják, amely fölé

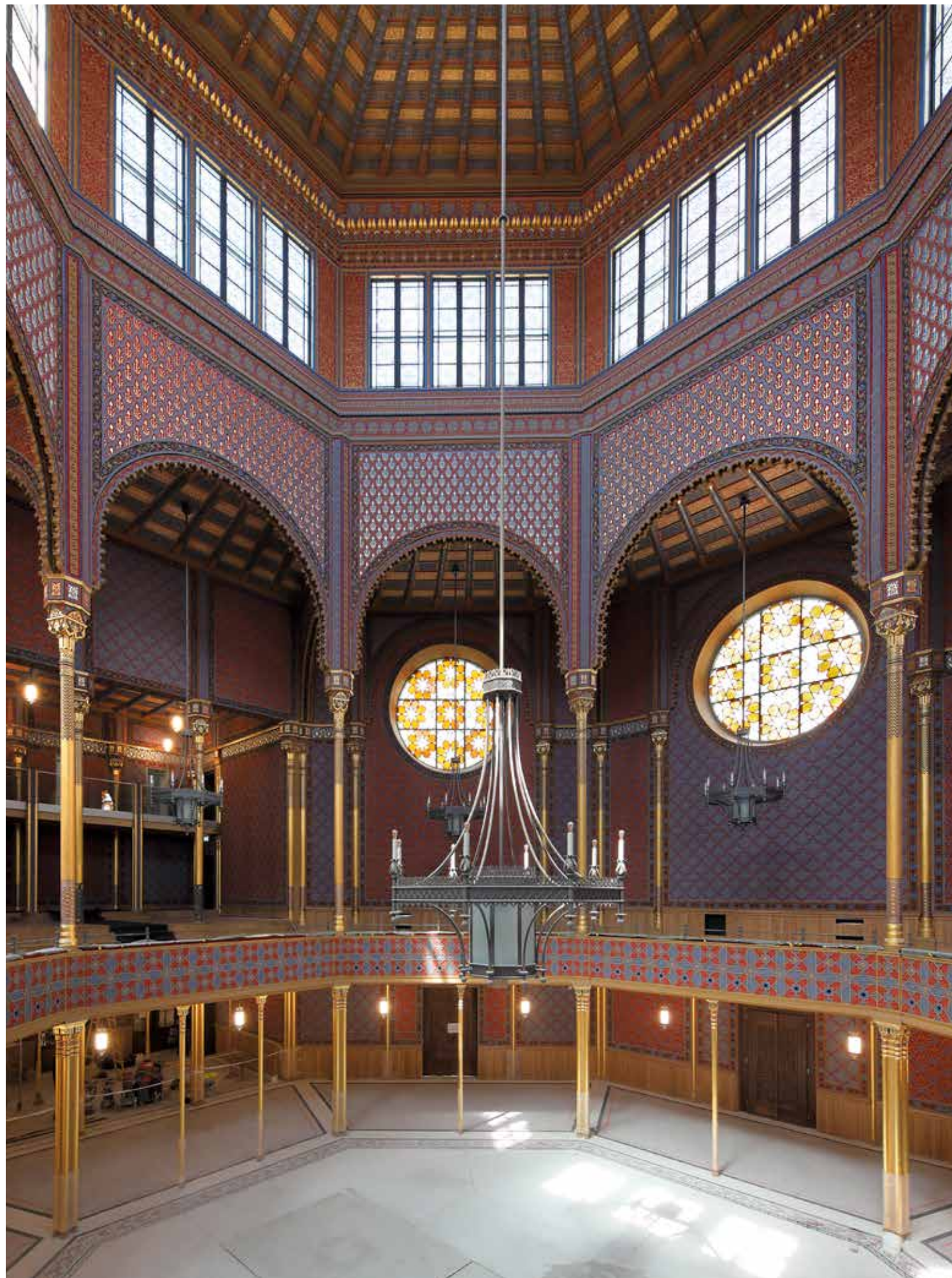


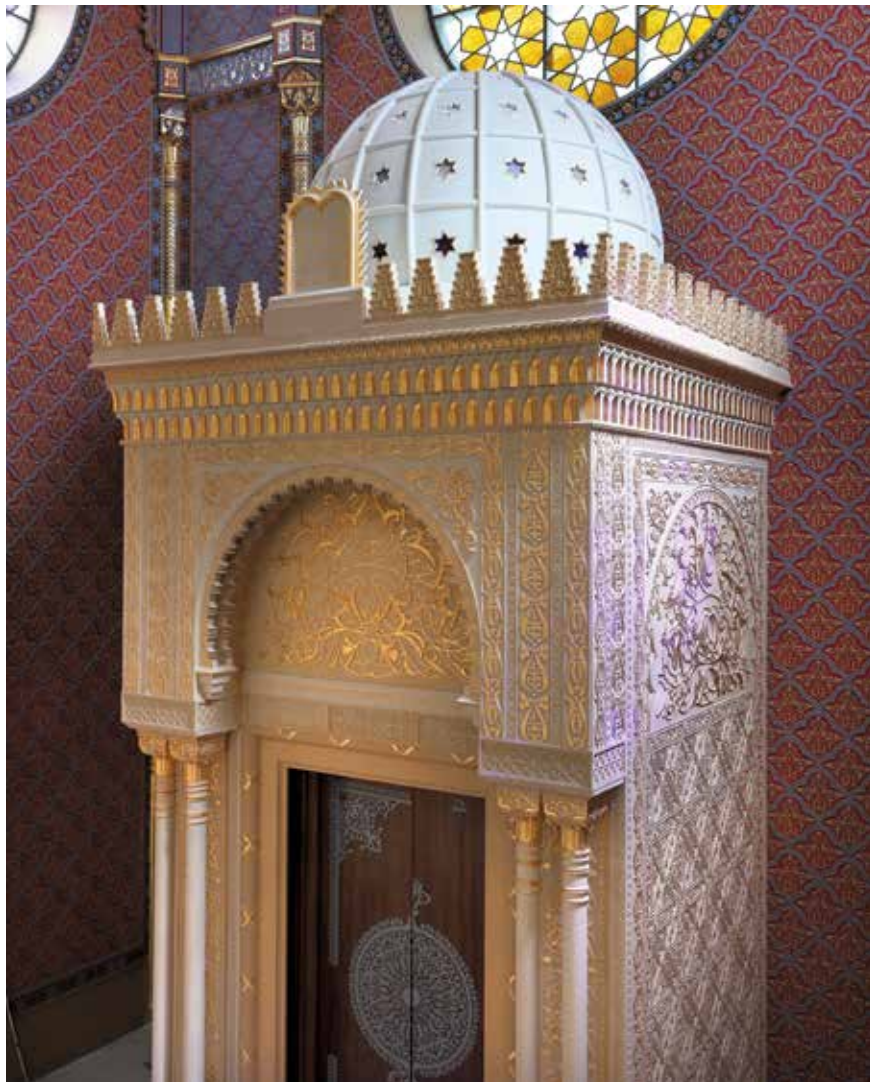
ARCHÍV FOTÓ, 1981 © FORTEPAN / BUDAPEST FŐVÁROS LEVÉLTÁRA

csipkés árkádok borulnak. Az Alhambra mecsettől ihletett vízió keleti atmoszféráját az eredetileg Róth Miksa műhelyében legyártott Tiffany üveges, geometrikusan tagolt körablakok és a kupolával fedett frigszekrény tetőzi be.²

Az épület zárt udvaron álló magvának felújítás utáni, mai állapota olyan, mintha az elmúlt közel 150 évben semmi sem változott volna, a zsinagóga krónikája azonban másról számol be. A második világháború alatt, majd közvetlen utána megrongálódott, az 1945-ig erősen megfogyatkozott hívek pedig nem tudták fenntartani, ezért 1959-től évtizedeken át üresen várta, mit hoz a jövő. A nyolcvanas évek elején a Fejér Megyei Állami Építőipari Vállalat (későbbi nevén Alba Regia) tulajdonába került, amely konferenciaközpontnak kezdte átalakítani. A beomlott boltozatú zsinagóga helyreállítását Zalka István, a belső falak díszes gipszlemez-burkolatának felújítását Baliga Kornél vezette.⁴ 1993 tavaszán a munkálatok már csaknem a végükhöz értek, a még fellelhető elemek beépítésével restaurálták a karzat alsó, festett faburkolatát is. Utóbbihoz elkészült az új tartószerkezet, de a földem már nem, ugyanis a vállalat váratlanul tönkrement, az építkezés pedig félbemaradt.⁴

A 2000-es évek elején került újra az épület a hitközség tulajdonába, ami reményt adott a zsinagóga funkcionális, vagy legalább kulturális hasznosítására. 2006-ban referencia-pályázatot írtak ki, ezt König Tamás és Wagner Péter nyerte meg – méltán, hiszen a tervezők addigra már bőven bizonyítottak szecessziós épületek felújításával, gondoljunk például a Schmidl-sírbolt, vagy az Andrássy út 23. alatti sarokház rekonstrukciójára. Königék érdeme, hogy a nyolcvanas évek tervezőinek és restaurátorainak bevonásával mostanra elkészült a zsinagóga színvonalas rehabilitációja, noha új igényeiből fakadóan nemcsak vallási célokat





szolgál: a központi tér az istentiszteleten túl koncerteket is befogad majd, a galérián múzeum, az utcfronti traktus emeletein, valamint a tetőtérben további kiállítóterek és irodák foglalnak majd helyet.

A tervezési programba azonban csúszott némi bizonytalanság. Mivel a központi teret világi rendezvények céljából is használni fogják, a padsorok helyreállítását elvetették, a centrális felolvasóállványt pedig úgy rekonstruálták, hogy az magas kandelábereivel együtt lesüllyeszthető legyen a padlószint alá. A színpadtechnikai megoldással imaházból nyert koncertterem a karzatok miatt mégsem teljes értékű. Azokat ugyanis eredetileg úgy tervezték, hogy a fent tartózkodó nők ne vehessenek fel szemkontaktust a lent imádkozó férfiakkal, így lelátónak sem alkalmasak. Alternatívaként felmerült, hogy a karzatok időszakos vagy állandó kiállításnak adjanak otthont. Königék elkészítették a vitrinek terveit, hogy a precíz munkával, kézzel festett falra később ne kelljen állványzatot szerelni – de ki tudja, mit hoz a jövő?

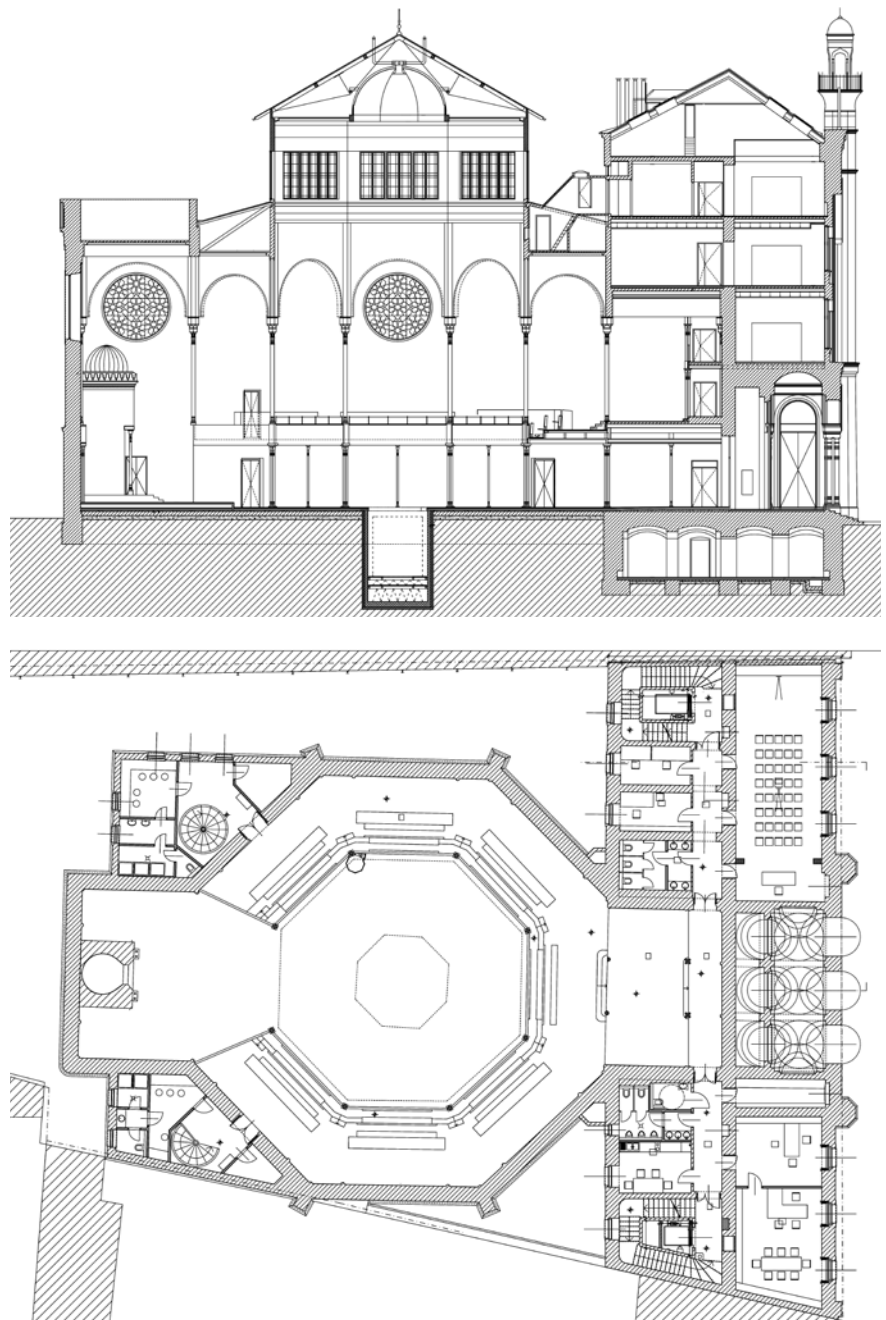
Akik hozzászórtak a megrendelők egzakt elképzeléseihez, azok számára már-már megfoghatatlannak tűnhet az épület melléktereinek lazán megfogalmazott funkcionalizmusa. Ezt a felújítást vezető építészek a zsinagóga wagneri alapszerkesztéséből következő tengelyszimmetrikus elrendezésével igyekeztek ellensúlyozni, különös tekintettel a közlekedőrendszerre. Az utcfronti traktus emeleit annak két szélén egy-egy lift és lépcső köti össze, amelyeket logikus volt szintenként folyosókkal összekapcsolni. A passázsok utcára nyíló oldalán nagy egybenyitott teremsorok, míg a zsinagóga felőli oldalon kisebb irodák sorakoznak. Az összekötő hidak egyike az imaház karzata fölött, a frigyszekrénnel





szemközt halad át a másfél évszázados millió. Minimalizmusa idegen itt, de a 21. század finoman érzékel-tetett jelenléte szinte szükségszerű. Nem úgy az első emeleten, ahol az átkötő elem maga a történeti karzat, így a szabadosan felfogott modern vertikális térrendszer nemcsak vizuálisan, hanem térszervezésében is összefonódik a tömbbelsőbe rejtett zsinagógával. Ahogy felfelé haladunk az egymást követő szinteken, a múlttól is egyre távolodunk. A földszinten még aranyozott előcsarnokkal, míg a tető alatt puritánul megfogalmazott kutatógalériával találkozunk.

Említést érdemel még a hagyományörző zsinagóga és a város szokottnál intenzívebb kölcsönhatása. Főbejárata az előtérből az oktogont bevezető narthexbe nyílik, míg a két szélső kapu közvetlenül a függőleges közlekedőkhöz visz. A bal oldali bejárat eredetileg egy alagsori vendéglőbe vezetett volna, ez azonban nem valósult meg, helyette itt egy múzeum számára kijelölt, boltozott térsort találunk. Elevenebb városi kapcsolatot teremt a jobb oldali bejárat, amely a zsinagógát is magában foglaló udvarba nyit átjárót. Innen oldalról is megközelíthető az imaház, így kisebb rendezvények, esküvők alkalmával szabadtéri fogadások helyszínéül használható. A zsinagóga külső fala mentén L-alakban bibliai növények hajtanak, így az enteriőr növényfona-tait odakint a természet folytatja. Derűs foglalata mindegyik letűntnek hitt kornak, amelynek emléke mégis éppúgy szerves része Budapestnek, mint a Dob utcai trafóház, a Rubik-kocka, vagy a Szent István-bazilika.



AN EXPLORED VALUE RECONSTRUCTION OF THE SYNAGOGUE IN RUMBACH SEBESTYÉN STREET

An early Art Nouveau style synagogue is the one and only design by Otto Wagner which has been actually built in Hungary. Standing in Rumbach Sebestyén Street, this prayer house was built in a Moresque style with every detail influenced by Oriental arts. The floor plan is octagonal, the interior evokes the vaultings of monasteries accentuating the centrally positioned bima. The core of the building is focussed on the closed courtyard. In its present-day reconstructed condition it appears as if there has been no changes on its design for the past 150 or so years, but it does not only have religious functions: the central space does not only hosts masses but also concerts, the gallery houses a museum, the street front on the upper levels and the loft contains exhibition rooms and offices. The street front storeys are connected by a lift and stairs on each side. The sides of the passages opening to the street contain large spacious rooms that are opened into one another, whilst the side towards the synagogue houses office rooms. One of the connecting bridges leads above the choir of the prayer house opposite the ark across the atmosphere of 150 years.

¹ Vö. Klein Rudolf: *A Dohány utcai zsinagóga*. Terc, Budapest, 2008, pp. 40-44.

² A ház számos tervrajzát a BFL Tervtára őrzi, és az építést követően is több közleményben találunk róla szóló ismertetőket, ld. *Építő Ipar – Építő Művészet*, 1914. október.

³ A tudományos dokumentációt Sisa József készítette 1981-ben.

⁴ Ráday Mihály: A Rumbach Sebestyén utcai zsinagóga. *Impress Magazin*, 2016/Január, pp. 108-113.

VEZETŐ TERVEZŐK // LEADING ARCHITECTS:
KÖNIG TAMÁS DLA, WAGNER
PÉTER DLA

ÉPÍTÉSZ MUNKATÁRSAK // ASSISTANT ARCHITECTS:
RIMELY ÁDÁM,
HOLTSÁG ÁGNES

ÉPÍTÉSZ KONZULENS // CONSULTANT ARCHITECT:
ZALKA ISTVÁN

ÉPÍTÉSZ MŰVEZETŐK // PROJECT ARCHITECTS:
PERJES MÁRK, UGRIN LÁSZLÓ

TÖRTÉNÉSZEK // ART HISTORIANS:
DÁVID FERENCŰ, SISA JÓZSEF

TARTÓSZERKEZET // STRUCTURE:
KÖNIG ELEMÉR, ZÁMBÓ ERNŐ

ÉPÜLETDIAGNOSZTIKA // BUILDING DIAGNOSTICS:
ZÁMBÓ ERNŐ,
MARCELL KOLOS

ÉPÜLETGÉPÉSZET // HVAC:
ERHARDT LAJOS,
ERHARDT PÉTER, SERES EDIT

ELEKTROMOS TERVEZÉS // ELECTRICAL ENGINEERING:
RÉVHEGYI FERENC,
RAJKAI FERENC

GYENGÉÁRAMÚ HÁLÓZATOK //
LOW-VOLTAGE CURRENT:
BOSCH GYULA

ÉPÜLETFELÜGYELET // TECHNICAL MANAGEMENT:
VÁRADI ÁKOS

KERTTERVEZŐ // GARDEN DESIGNER:
HOLTSÁG ÁGNES

KÖRNYEZETVÉDELME // ENVIRONMENT:
CSOTT RÓBERT, ILYÉS LÁSZLÓ

AKUSZTIKA // ACOUSTICS:
CSOTT RÓBERT

TÖRTÉNETI TEREK ÉS FELÜLETEK BELSŐÉPÍTÉSE //
HISTORICAL INTERIORS:
BALIGA KORNÉL

MŰZELUM- ÉS KISZOLGÁLÓ TERÜLETEK BELSŐÉPÍTÉSE //
MUSEUM AND SERVICE INTERIORS:
GERGELY LÁSZLÓ

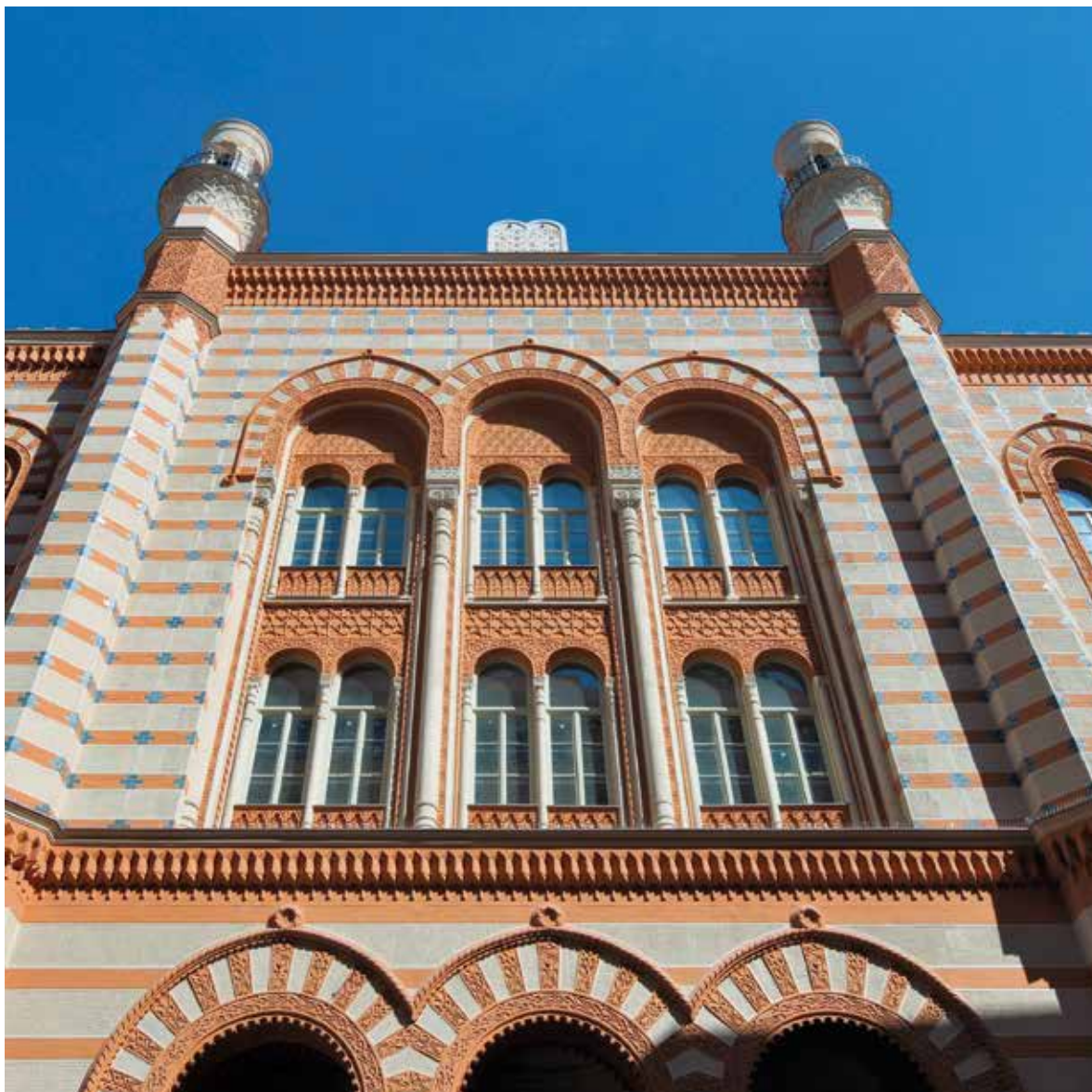
TŰZVÉDELME // FIRE PROTECTION:
BÁRSONY ANTAL, KOVÁCS
RÓBERT

VENDÉGLÁTÁSTECHNOLÓGIA //
HOSPITALITY TECHNOLOGY:
STRAUB ÁGNES

EGYEDI MOZGATÁS // SPECIAL MOVEMENTS:
KORPONAI BALINT ANTAL

FELYONÓ // ELEVATOR:
TÓTH MIKLÓS

SZIGETELÉS // INSULATION:
KÖVESI ATTILA



Az 1980-as évek végén, 1992-ig a *Magyar Nemzet* című – már akkor – polgári napilapban írhattam képzőművészetről, építészetről. Az évtized fordulóján a kulturális rovatot a legendás Szabó György jegyezte. Támogatta elképzelésemet, hogy eltérő műfajokat fogjak össze egyetlen írásban, akár a rovatól elvben „idegen” politikai kontextusban is. Volt például egy kifejezetten erre kitalált felületünk, a *Dőlt sorok*, ide írtam többek között az akkor hasonló szemlélettel debütáló *Banán* c. periodikáról. Aktuális tartalma *Art & Freud* címmel jelent meg. Az éppen hirtelen szabaddá vált művészetet értelmezték Freud látnokként szinte nekünk címzett soraival: „Ha valaki, aki a realitással összeütközött, és meg van áldva a lélektanilag még talányos művészeti tehetséggel is, akkor módjában áll képzelődéseit tünetek helyett művészi alkotásokká átváltoztatni, ezáltal megmenekül a neurotikus ember balsorsától... visszanyerheti kapcsolatát a realitással.”

Nem sokkal később a Rumbach utcai zsinagógát felújító Alba Regia építőipari cég olyan vevőnek gondolta eladni és berendezni a fiatal Otto Wagner gyönyörű pesti szakrális épületét, aki ide képzelte el az új tőzsde indítását. Leírtam a *Dőlt sorok*ba, ami a ház falára elhelyezett emléktáblán olvasható: hogy 70 éve, „1941. augusztus végén a nácik 16-18 ezer, Magyarországról rendezetlen állampolgársága miatt deportált zsidót Kamenyec-Podolszokban legyilkoltak. Az áldozatok egyik internálótáborba előzőleg itt működött.” Azt is megírtam, hogy azon túl, hogy ez a hasznosítás kegyeletsértő, az így előidézett „zsidóság–pénz–befektetés–kamat” asszociációt évszázadokon át a bűn fogalmához kapcsolták, amiért is a tőzsde funkció itt blaszfémia.

A Magyar Nemzetnek komoly tekintélye volt ekkor, talán szerepünk lehetett abban is, hogy ez a Freud parabolájával éppen ellentétes örület ne válhasson realitássá. 15 évvel később, 2004-ben Szegő Dóra lányommal írtunk egy könyvet Budapest zsinagógáiról. A Rumbachról szóló fejezetet így zártuk: „A Terézvárosba özönlő, zsidó emlékekre, a múlt századforduló kultúrájára kíváncsi évi százazres turistatömeg érdeklődése alapján ígéretes, egyedi lehetőség a Világörökség épületeinek rávezető területeként védelemre ajánlott: a Dohány, a Rumbach és a Kazinczy utcai zsinagógák kijelölte zsidó háromszög hit-, kultúra- és építészettörténeti szempontból egyaránt kiemelkedő – a prágai zsidónegyedhez hasonlítható – kultikus, kulturális hasznosítása.” És lőn, hála az Óvás! Egyesületnek és a józan észnek.

Szegő György